

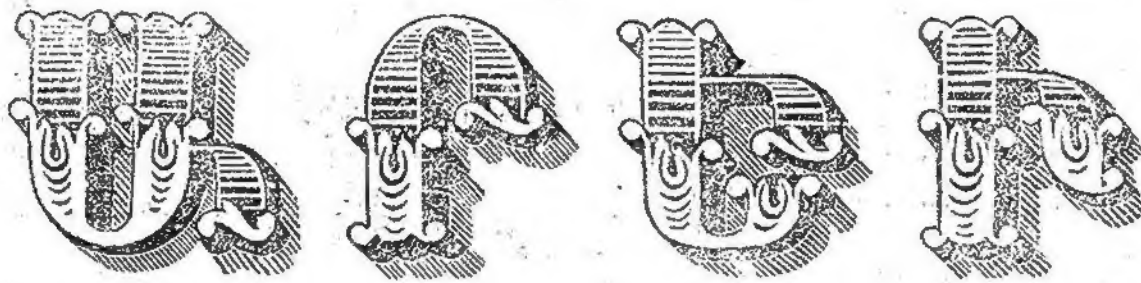
ՀԱՅԸ 5 ՄԻԼԻԵՄ

ԲԱԺԱՆՈՒԹԵԱՆ

Տարեկան Վեցամսեայ
ԵԳԻՊՏՈՍ . . . 2. Ա. 80 40
ԱՐՏԱՍԱՆԱԼՍԱՆ ԶԲ. 20 10

ԾԱՆՈԹՈՒԹԵԱՆՈՒ ՀԱՄԱՐ ԴԻՄԵՆ ՏԵՐԵՐԻՆՈՒԹԵԱՆ

ԱՐՏՈՒՍԱՆԵՐ ԼԵՒՈՆ ՄԱՐՏԻՆԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐՈՒ ՕՐԱԿԱՆ

40 ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԶԱՐԱԲԸ ԵՐԵԲ ԱՆԳԱՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՏԵՐԵՐԻՆՈՒԹԵԱՆ

Տարեկան Վեցամսեայ, Թիւ 16

ԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐՈՒ

ՀԱՅԸ

Journal ARMY

B. P. № 600

Alexandrie, EGYPT

ՀԱՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԶԵՆՈՒԹԵԱՆԸ ԶԵՆ ԶԵՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՏԵՐԵՐԻՆՈՒԹԵԱՆ ՎԱԶԱՆ ԹԵՐԵՐԻՆՈՒԹԵԱՆ

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՅԸ

Ընդմիջարար, և խօսելէ առաջ
Ազգայնական կարեւոր խնդրոյն վրայ
որ դեռ բաց կը մնայ ամբողջովին,
հոս գտնուեալք կը յիշատակեմ
լրացուած պէտք մը, հիւանդներու
գարմանու մը, որուն համար հաս-
տատուած հիւանդանոցն, իր բազ-
մաթիւ սենեակներով ու բաժա-
նոսներով, իր հինգ բժիշկներով,
գեղադործով և հիւանդապահներով,
ինչպէս նաև Բօր-Սայիտի Առողջա-
պահական Ընդհ. Գինիքին իրական
հսկողութիւնովը, եղած է տիպար
հաստատութիւն մը, ամենէն մի-
թարական կողմը Բանակատեղիին:

Բազմաթիւ կանոնաւոր հիւանդանո-
ցի մը կազմը վերաբուժական սրահ,
գործիքներ ևն, չունի անշուշտ.
հիւանդապահներու թիւին և տե-
սակին մէջ ալ՝ գուցէ պակասներ
կան դեռ, բայց այնպէս ինչպէս որ
է՝ տարակուս չկայ թէ ան արդէն
բարեբար դեր մը կը կատարէ և
կը գործուի այն ի սկզբանէ լաւ հաս-
տատուած կազմակերպութիւններուն
վիճակին մէջ որոնք կրնան հետ-
զհետեւ աւելի զարգանալ, կը բաւէ
որ արտաքին հոգածութիւնն ալ
չպակաս իրենց:

Ճիշդ է՝ թէ հիւանդացո-
ղներու և մահացութեանց բաւական
մեծ թիւ մը պատահած է մինչև
հիմա, (այս մէկուկէս ամսուան մի-
ջոցին հիւանդանոցէն անցած են
289 հոգի, 30 մահ պատահած է, և
մեր այցելած օրը կային 130 հի-
ւանդներ), բայց կը կարծեմ թէ այս
թիւերը վախճանիք հանգամանք մը
չունին՝ երբ նկատի առնենք Մուսա
Լեւոն վրայ յիմնորոշուող կոնի, փո-
խադրութեան, նոր կլինային և նոր
կեանքի պայմանները՝ որոնք մաս-
նաւորապէս տկարակազմներու և ծե-
րունիներու վրայ գէշ պիտի ազդէին
և ազդած են: Ամենէն մտահոգիչ
կէտը այն է, որ ներկայիս գաղթա-
կաններու մէջ մէկ քանի տեսակ
համաճարակներ կան, որոնց գլխա-
ւորն է ժանտաւտենդը (քիժօիս),
օրմէ վարակուածներուն թիւը 30
էր անցեալ շաբաթ: Բժիշկները կը
պնդեն որ գաղթականները իրենց
հետ բերած են զայն, մինչ կը պա-
տասխանեն գաղթականները թէ Լե-
ւոն վրայ գտնուած աստիճանն ոչ
քիժօիս և ոչ ուրիշ ո՛ր է հիւան-
դութիւն ունենին իրենց մէջ: Փո-
թած աւելցնել թէ մահացութեան
30 դէպքերուն մէջ՝ քիժօիսը չափ
պարզի բաժին մը ունի (մէկ կամ
երկու դէպք միայն), թէ այս հի-
ւանդութեամբ այժմ վարակուած
30 հոգին մեծ մասամբ թիշիւ
կերպով կ'անցընեն զայն, թէ հա-
մոճարակը այլ ևս չի տար-ձուրի
Բանակատեղիին մէջ և թէ խիստ
միջոցներ կարգադրուած են ատոր
համար, ինչպէս՝ անշատ չըմբփակի
մը հաստատուած ուր ինչոյն կը

բերուն և կը հականերսուն նոր
հիւանդացոցի մը բոլոր գոյքերն իր
վրանակիցներուն հետ միասին, և
հիւանդին անմիջական փոխադրու-
թիւնը վրանէն որ նոյնպէս կը հա-
կաներսուն չուտով, ինչպէս նաև
առ հասարակ բոլոր վրաններուն
խումբ-խումբ պարբերաբար փը-
ցուին ու անոնց օր մը ամբողջ
բաց թողուիլը որեւին՝ որ մեծ միջ-
բազմապէս մը և հականերսուն մըն է:
Գոյութիւն ունեցող հիւանդու-
թեանց մէջ՝ ժանտաւտենդէն ետք
ամենէն աւելի տարածուած հիւան-
դութիւնը տղայոց և նոյն իսկ չա-
փահաններու փորհարութիւնն է:
Ասիկա, մանաւանդ տղայոց մէջ,
բաւական վրդովիչ դարձած է:
Դժբախտաբար մեր դիւանդները,
մերթ անհոգութեամբ և մերթ ան-
տեղի ամօթխածութեամբ մը, կ'ըս-
տի թէ պէտք եղած կարեւորու-
թիւնը չեն տար անոր և միայն
ճայրայից պարագային ինքզինքնին
կը յայտնին բժիշկին:

Միւս հիւանդութիւնները տա-
րափոխիկ և ծանր չեն: Կան մէկ
քանի վիրաւորներ, որոնք բա-
րեբախտաբար ազաքինուի համ-
բուն մէջ կը գտնուին, զառա-
մանք՝ որոնց համար լաւագոյն
տեղն է հիւանդանոցը, և ուրիշ հի-
ւանդներ որոնց թուումը աւելորդ
է հոս ընել: Ինչ որ կարեւոր է
գիտնալ՝ սա՛ է, թէ Հայկ. Բանա-
կատեղիին մէջ եթէ առողջ մարդի-
կը չափ մը բաներէ և գլխաւորա-
բար գոհացուցիչ անունդէ մը զուրկ
են, գոնէ հիւանդները ինամքի և
գուրգուրանքի առարկայ են հոն...:

Այստեղ մտադրութիւն չունիմ
հիւանդանոցին համար աշխատող
հայ կամ օտար մարմիններու և ան-
ձերու անունները յիշատակելով ի-
րենց գրուածքը: Հիւանդու: Այդ
մասին՝ մեր Բօր-Սայիտի թղթա-
կիցները բան մը պակաս չեն ձե-
ռած արդէն: Մէկը թողուլ օտար-
ները, ես կ'ուզեի որ մեր մէջ՝
հանրային գործի մը համար աշխա-
տողներն իրենց քայլերութիւնն
ու գոհացումը գտնեն նախ իրենց
կատարած գործէն, անոր արդիւնա-
ւորութենէն ու օգտակարութենէն,
և երկրորդ՝ եթէ պէտք ունին նաև
զօրքուն եկած գոհացումի մը, հաւա-
քաբար փնտռեն զայն իրենց հաւա-
քաբար կատարած գործին գնահա-
տութեանը մէջ, և ոչ թէ առանձնա-
պէս մէկին կամ միւսին համար գո-
վեստներու սպասեն, ինչ որ չի
կրնար երբեք պահել ու զարգա-
ցնել համերաշխութեան ոգին և
կրնայ ընդհակառակն անվերջ փե-
րաւորանքներու տեղի տալ...: Միւսի
իսկ չեմ փայտալիք՝ որ բոլորովին
անձնութեամբ, առանց ու և վը-
ճարումի մը աշխատողները զատ-

ուին միւսներէն և առանձին ի-
շատակութեան մը արժանանան, ո-
րովհետեւ՝ նախ ձրի աշխատութիւնը
ազէկ աշխատութիւնն ըսել չէ ան-
պատճառ. երկրորդ, անոնք որ
ձրիապէս կ'աշխատին՝ պարզապէս
ատոր միջոցը ունենալին կը յայտ-
նեն և ուրիշ ոչինչ ու չեն կրնար
երբեք ըսել թէ միւսներն ալ՝ եթէ
իրենց պայմաններուն մէջ գտնու-
ւէին՝ նոյնը պիտի չընէին, և եր-
րորդ՝ քանիքն որ կան վճարովի աշ-
խատող որոնք ճիշդ առնուած դրա-
մին համեմատութեամբ և պատ մե-
քենական կերպով մը կը կատարեն
իրենց գործը, մինչդեռ ամէն գոր-
ծի, բայց մանաւանդ գլխութեան
վերաբերեալ գործերու մէջ, ամէն
համեմատութիւն մոռնալով է որ
կարելի է իրապէս օգտակար ըլլալ
և ծառայել նպատակին. կրնան
գտնուիլ «վճարութեան» որոնք
«անձնութեամբ» գործողներն ա-
ւելի անձնութիւններ կը դնեն ի-
րենց աշխատանքին մէջ, ինչպէս կը
գտնուին նաև այս վերջիններուն
մէջ այնպիսիներ՝ որոնք անձնու-
թեանէն զատ ամէն բան ունին,
ցուցամուկութիւն, նախանձ և տե-
սակ. տեսակ հաշիւներ ու նկատու-
մեր՝ որոնց թափանցելը այնքան ալ
գոհար չէ միշտ...: Ասոնք կ'ը-
սեն, գիտնալով հանդերձ թէ Բօր-
Սայիտի գործը պէտք ունի ամէն
կարգի աշխատութիւններու, և մարդ-
կային պղծիկ տկարութիւնները եր-
բեմն առաւ հանգիստ են որոնք կը-
րնան օգտակար նպատակներու հա-
մար շահագործուիլ: Բայց որովհե-
տեւ վերջերս թէ՛ հոս, թէ Կոնստն-
տինոպոլիս, եւ թէ Բօր-Սայիտ, եւ թէ
չափազանց սուրցած, ցցուած և
յարձակողական դառնալ սկսած են
արդէն, պէտք է որ սանկ անա-
նուն, ընդհանուր հարուած մը ստա-
նան իրենց գլխուն...: Անոնք որ մե-
ղաւոր են՝ կ'զգան ու իրենց վրայ
կ'առնեն այս տողերը: Այդքանը առ-
այժմ կը բաւէ...:

ԱԶԱՆ ԹԵՐԵՐԻՆՈՒԹԵԱՆ

ՍԱՍՈՒՆԻՆ

«Այդ պակասը, ու հացի տեղ
լաւ ունեցող կուտեցան բը-
նաւորն դիմ»

Անէ՛ք...
Ի՞նչ անողորմ աստղիկ տնէ՛ք, Սա-
սուն, որ քեզ մասնեց, մասնեց՝ քեզ
կատարար:

Ու կործանումի ոգին սկսաւ, ըստ
ուրեմներու մէջէն և պատկապտ համբա-
ներէ, սողալ գէպի քեզ:

Դու՛ն երկամբքն ապաստանարա-
նիդ վէմերէն վար նայեցար բարձրայն,
և վերանձն հոգիք դարձանք տարակե-
ցի որ անոր յարուցած ալիքներուն վրայ
ժանտաւտ ու ժանդալից:

Սեւ ալիքները, սակայն, աւելի մո-
տեցան քեզի, հեղուկեցան աւելի մոտեցա-
նալ: Դու՛ն քաւաւի վայրայից մըրը-
կեցի որ անոնց զաւթիկութեան վրայ,
մոնչաձայն:

Անոնք կաւաւ դալարութեան, պա-
ռուտեցան, ծուլեցան, ու կրկին յա-

ստջացան, մակընթացան դէպի քեզ:
Քանի որ մարդն իր օժանդակութիւնը,
ևս Աստուած իր չոր հացի բնկորը զա-
ցան քեզի:

Այն տունն մարդութիւնը, Սա-
սուն, տկարացաւ, ու պղտկեցաւ աստ-
ուածները, մինչ դո՛ւն՝ համայնապար-
զընդեղի մը մէջուղ ժայռէ անասան
պատուանդանի վրայ բարձրացած՝ Դո-
կայ ախոյեան մը խուցար մեղի, ան-
պարտելի ախոյեան մը արդարութեան,
որ մեղցաւ, մեծցաւ, և խորիւստ ու ար-
համարտու աստուածի մը կերպարանքն
առաւ՝ երբ արտաստուալիք աչքերով տե-
սանք որ Սարգիսն զայնքան տեղ
ազատութեանը նիւար խոտը կ'ուտէր,
ու մարդոց խնայած աղին ու կարելիցու-
թեանը փոխան լափելով կը լափէր
զու սիրտը, անօթի, լըռած ասիւն-
քու սիրտը...:

Ու քաւ շանթերով, Սասուն, դեռ
կը փորձուէր ժանտաւտ ալիքները
կործանումի անիծապարտ ոգիին...:

ՄԻՋՐԱՆ Յ. ԱՌՏԵՐԵԱՆ

ՕՐԸ ՕՐԻՆ

ՅԱԼԹՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵԿԱՄԵՐԸ

«Տէյլի Թէլէգրաֆ»-ի ուղղուած հե-
տադիր մը կ'ըսէ:

«Յուշատանն ենք լուրեր կը հաս-
տատեն թէ միակ բանը որ պիտի կրնայ
Յոյները վերջնականապէս Դաշնակիցնե-
րուն միացնել և իր զինուորական ա-
շխատութիւնը ապահովել անոնց պիտի
ըլլայ Գերմանիոյ Առաքելացիներուն վրայ
տարուած մեծ յաղթութիւն մը Պալատ-
ներուն մէջ, եթէ Դաշնակիցները տանին
այսպիսի յաղթութիւն մը, Ռուսներն
ալ պիտի լռէ իր չէղբութիւնը և պիտի
զիւրացնէ ռուսական և անկլո-ֆրանսա-
կան ուժերուն միացումը»:

Ան՝ թիւրքա ճշմարիտ բացատրու-
թիւնը յոյն և ռուսական քոյր չէղ-
բութեանց:

Այս մարդիկը, Յոյներուն և Ռու-
սներուն համար է խօսքս, ո՛չ Սեր-
պիոյ դաշնակիցներն են, ո՛չ Դաշնակից-
ներուն բարեկամները: Ո՛չ բացորոշ դաշ-
նակցութիւն, ո՛չ համակցութիւն, ո՛չ ալ
երախտադրութիւն ըսուած բաները բա-
ւական ուժ ունին զանոնք միջամտու-
թեան մղելու: Ինչ որ պէտք է ասոնց
հաղելու համար Գերմանիոյ Պալատներուն
դէմ, սակայն փառաւոր ու գրեթէ վճռական
յաղթութիւն մըն է, անօթի չքեղ արտա-
յայտութիւն մը, համոզիչ ապացոյց մը
Դաշնակիցներուն կողմէ՝ արուած: Այս
մարդիկը յաղթութեան բարեկամներն
են, զօրութեան... զօրակիցները, յաջ-
ողութեան դաշնակիցները:

Թո՛ղ իրարմատ, Անգլիա, Ռուսիա և
Իտալիա մէկ միջոց զօրք զրկեն Պալ-
ատները, թո՛ղ հեռացնեն ամէն փոխադ-
րական ամէն տարակույ՝ վերջնական
արդիւնքին մասին, և անո՛ւ յունու-ռուսներն
զայնքի բանակները արագ բաց...: Ա-
պահով ծալելով կը հասնին իրենց օգ-
նութեան: Ո՛չ, ասոնք կազմ ու պատ-
րաստ են Դաշնակիցներուն օգնելու՝ ան-
միջապէս որ այս վերջինները անհրա-
միշտ պէտք...: Դաշնակցի իրենց «նախա-
խանամական» օգնութեան:

«Նախախանամական» անպահանջ ուժ-
է խմուալ ծանօթ ֆրանսական տառնիք
խմուալով որ կ'ըսէ. «Օրէ՛ն ինքզինքիդ,
որ Դաշնակցութեան ալ քեզի օգնելու
Յունու-ռուսները կը թուին բոլր Դաշ-
նակիցներուն»: «Օգնեցէ՛ք ինքզինքնուդ,
որ մենք ալ օգնենք ձեզի...»:

Ես կը խորհիմ որ հակառակ իրենց

փերեզակի բոլոր հաշուադրութեան,
Յոյները և Ռուսները երկու շատ պարզ,
շատ խոշոր հաշիւ կայ զոր չեն ընել
կոր:

Առաջին հաշիւ. կրնայ պատահիլ որ
Դաշնակիցները, իրենց սեփական ուժե-
րով յաջողին Պալատներն կարգութեանը
բարեկարգելու, որ ասոնք սա տեսակ խա-
տակցութիւն մը տեղի կրնայ ունենալ
իրենց՝ ու միջամտելու վերանձն մար-
մանց մը յանկարծ բաժնուած Յոյներուն
և Ռուսներուն միջեւ:

Իսկ երկրորդ. ի՞նչ ըրեք մինչև
հիմա:

Յոյն եւ Ռուսներ, միաբերան...-
թիւի-չէղբիկ նստել էինք, մի՛ բար-
կանաք...:

— Ա՛, նստել էիք, խիստ բարի.
է՛ն ուրիշն, շարունակեցէ՛ք...:

Երկրորդ հաշիւ. կրնայ նաև պա-
տահիլ որ Դաշնակիցները անկարող ըլ-
լան ասանձինքն՝ Յունաստանի և Ռուսա-
նիոյ յուսացած բաղձազան յաղթութիւնը
տանելու: Անո՛ւ Գերմանիոյ Պալատը համ-
բուն վրայ, Պալատ հասած, ու Պալատ-
ները ալ Պալատներուն: Արդիւնքը
Յունաստան և Ռուսներն իրենց չէղ-
բութեան վարձը կ'առնան, եւ ինք-
կուելով Պալատ դերիւնդութեան, որ
կը ձեռնարկէ անմիջապէս իր ապագային
բաղձաճններուն անարդիւնքականացում
մին, օգնութեամբ Գերմանիոյ, Աւս-
տրիացիին ու Թուրքիին...:

Հաշուեցէ՛ք, հաշուեցէ՛ք, Պալատ-
ներ, երկրին չէղբութիւնը: Պիտի հա-
մոզուիք օրին մէկը—միայն թէ շատ ուշ
ըլլայ—թէ ձեր ճշմարիտ շահը պատ-
ուոյն հետ սերտիւ կապուած է եղեր. ի
զո՛ւր դուք դանոնք իրարմէ բաժնեկա-
տել կը հաշիւք. վախճէ՛ք որ վերջ ի վեր-
ջոյ չի կորսնցնէք երկուքը մէկանց:

Մ. Ս. ԳԻՐԴԵԱՆ

ԱՂԵՏԻ ԵՒ ՏԱՌԱՊԱՆԵՐԻ

ԱՇԽԱՏԱՆԻԾ

(Այց բխմանայ փախսականներին)

III

Այժմ աստիճանները ընթերցողնե-
րին դէպի մի քանի վիճակագրական
մանրամասներ, որոնք նոյն ծաւալով
լոյս չեն տեսել մինչև այժմ հայ թերթի-
քում: Թուական տեղեկութիւնները ան-
ձամբ հաւաքել եմ գործին գլուխ կանգ-
նած հաւատարմ աղբիւրներէջ՝ Բաղրատ
եպիսկոպոսից, բժիշկ Հ. Օնանձանեանից,
Յովհ. Թուականեանից, իսկ Ներսիսի հա-
մար ինքնին եպիսկոպոսից, որոնց սիրա-
լիրութեան համար յայտնում եմ հրա-
պարակով խորին շնորհակալութիւնս:

Ներկայ դէպքում չէ կարելի երաշ-
խալութիւն թուել միջամտական ճըլ-
ղութեան համար: Միւսու ամենայնիւ մի-
ջոյն թուելի նկատմամբ եղած «աւել-
պակցութեան» չէ խնդարում մեզ՝ հանապե-
տա բուն իրականութիւնը իր մասնա-
նշարկութեամբ:

Նախ փախսականներին թիւ մասին
Սրանց բոլորի մաքսիմում, թիւը հաշ-
ուում էին 200,000, որոնցից 50—80 հա-
զար եկել են Միջազգայնային և հարեւան
գումարներէջ (չա մասնաւոր առաջին
գաղթի է), իսկ 120,000 հոգի (որոնց
յարձիքով 140,000) եկել են վաղից և
շրջակայքից: Զմեռայն դաղթից մնացել
էր արդէն ճիւղ երկուրդ մօտ 700 հո-
գի: Փախսականները ծրված ու պակա-
ւորված են մօտաւորապէս այսպէս. Եւ-
րոպայում 32,000, շրջակայքից 14,000
— 15,000, Երեսուրում 20,000, շրջակա-
նից 15,000—20,000, Ալեքսանդրոպո-

լում 20,000, Խոյրի և շրջակայքը 15,000
—18,000, վերադարձել են հայրենիք
(Վան և Ալաշկերտ) 20,000-ից ավելի փա-
խարտականներ: Մնացածները գրված են
Կովկասի զանազան կողմերը: Ի նորից,
այդ տեղադրումները չեն պահպանում
մշտապես իրանց սկզբնական թվական
չափերը, այլ ենթակայ են փոփոխու-
թիւններ, ամենից առաջ հենց մոտա-
ցութեան դեպքերի շնորհիւ:

Բնորոշ է այն հանգամանքը որ փա-
խարտականների մէջ 100ին 70ը կաղ-
նուած են կանայք, իսկ երեխաների մէջ,
ընդհանրապէս, 100ին 60ը արական սե-
ռից է: Առաջին փաստը բացատրուած է
նրանով, որ զինուորական ծառայութեան
և յաջկապէս սպամարդկանց կոտորածներ
պատճառով խոշոր չափերով նուազել է
սղանալը տարրը, և եթէ Վանում ևս
կոտորած լինէր զաղթից առաջ, նոյն իսկ
100ին 20ին չէր հասնի սղանալովանց
մասնակցութիւնը փախարտականների մէջ:
Երկրորդ փաստը (100ին 60 արական սե-
ռի երեխաները) բացատրուած է նրանով
որ առ հասարակ արեւելեան կամ կուլ-
տուրայէս յետմնաց ժողովուրդների
մէջ արական սեռը ավելի է աճում, քան
իգականը: Եւ որովհետեւ երեխաների կո-
տորածի դեպքում սեռեր խտրութիւն չեն
զգրել, ինչպէս հասակագործների նկատմամբ
է եղել, ուստի արականի թվական դե-
րադանցութիւնը պահպանվել է այն-
անը:

Երեխաների ապաստարանում (ճեմա-
րանի շէնքերում մէջ) եղել են սկզբում
(Մանսիկերի դաղթից յետոյ) (250 երե-
խաներ: Յուլիսի 28ից սկսած, երբ հետոյ-
հետէ կուտակվում են վատաբերական
փախարտականները, արագութեամբ աճում
է նաև ապաստանող երեխաների թիւը,
հասնելով 700ին, ապա 1500ին, 3500ին
և 3700ին: Ամենաբարձր թիւը եղել է 7000
(պատ. ուրիշ արեւելեանի նոյն իսկ 8000
—10,000): Բայց այդ բարձրութեան վրա
չէ մնացել թիւը: Երեխաները համարվե-
րվել և ապա ցրվել կամ ուղարկվել են
զանազան կողմեր՝ կամ իրանց ծնողների
հետ միասին և կամ քաղաքների ու կաղ-
նակեալութիւնների ապաստարանների
համար: Թիւի օգոստոսի 28ը ցրվել էին
անապի թիւը երեխաներ և մնացել էին
ին ընդամենը 2850 երեխաներ, որոնցից
ուղարկվել են՝ Բագու 350, Դիլիջան
250—300, Ախալցխա 100, Թիֆլիս մօտ
600 և այլն: Առ 15 սեպտեմբերի մնա-
ցել էին ճեմարանի շէնքերում մէջ մօտ
200 երեխաներ: Ձմռանը մասկան
դէպքերը՝ ավելի ու ավելի մեծ նօրմա-
ներով, որոնք իրանց ներթիւն մշտապէս
նուազեցնում էին երեխաների ընդհա-
նուր քանակը: Դեբաղդարքի երեխանե-
րի թիւը չէր կարողանալ երեխանե-
րի մասկան դէպքերի վերաբերելով ճիշդ
թվական տուեալներ հաղորդել ինչ
Անկախեանց, որ բացի վերոյիշեալ
թիւերից՝ Մոսկվայի կոմիտէի երկու որ-
ջանքները ապաստարանները (գիւղի ծխա-
կան զարդերից) զետեղված) տեղաու-
րել էին անապի մէջ 100 երեխաներ մէջ
75 երեխաներ, իսկ նոյն կոմիտէի երե-
խաների հիւանդանոցը ունէր մօտ 70
հիւանդ երեխաներ, որոնք զգալի արա-
զութեամբ մեղմում էին: Ձմռանը
այստեղ աւելացել, որ թիւերում յաճախ
յիջվող որբանոց, որբեր և այլ խօսքերը
չեն համապատասխանում իրականութեան,
զուտ որբեր եղել են միայն 500 երեխա-
ներ 3500ին մէջ:

Անցնենք այժմ ամենախիտաբնակ
տիւն մանացութեան դէպքերին փախու-
տականների մէջ: Այն հիւանդութիւն-
ները, որոնք, զլիստ որպէս, մասսայօրէն
հնձում էին իրանց զոհերը փախարտակա-
նների մէջ, կաղմում էին դեղատոմսի
ափ, վերջերս նաև խօլերա, այնուհետեւ
մանացութեան դէպքեր նաև սովից, մա-
նուանց սկիզբներում: Մեծագոյնի թիւ-
երի մասին հետազոտական սխալ տեղի
կուրթիները յաճախ լայն են տեսել թիւ-
թիւերում: Աւելի ճշգրիտ գաղափար տա-
լու համար ոչ միայն մասկան դէպքերի,
այլ և մանացութեան պոքոնի աստիճա-
նակի դարձադրման մասին, վերջինս
մի ամբողջ աճումը քրոնիկոնը յուլիսի
28—28 օգոստոս: այսինքն վերջին հա-
տանցից սկսած մինչև իջնամեծում խո-
րված փախարտականների ծայրայեղ յու-
սահասական դրութիւնը: Անա այդ թիւ-
երը:

Ամսաթիւ.	Մեծագոյնի թիւը
Յուլիսի 28	33 հոգի
» 29	54 »
» 30	96 »
» 31	92 »
Օգոստոս 1	104 »
» 2	93 »
» 3	111 »
» 4	121 »
» 5	117 »
» 6	112 »
» 7	120 »
» 8	126 »
» 9	117 »
» 10	90 »
» 11	129 »
» 12	139 »
» 13	135 »
» 14	165 »
» 15	103 »
Օգոստոս 16	90 »
» 17	100 »
» 18	124 »
» 19	99 »
» 20	102 »
» 21	135 »
» 22	168 »
» 23	204 »
» 24	234 »
» 25	280 »
» 26	300 »
» 27	348 »
» 28	354 »

Փախարտականների մի ամենայ մա-
հացութեան է այս, որ կարիք ունի մի
քանի պարզաբանումներ:

Մինչև օգոստոսի 15ը վերոյիշեալ
մանացութեան վերաբերում է թիւ Վա-
ղարչապատում գրված և թէ իջնամեծի
վանքում (Վանքի և ճեմարանի բակե-
րում, ներսիւնան լճի մօտ և անտառում)
խմբում փախարտականներին, իսկ օգոստ.
15ից յետոյ հաշված են միայն վանքի
փախարտականների շրջանում եղած մա-
կան դէպքերը: Ճիշդ է, Վաղարչապատ
գիւղում և փախարտականներն են Պոք-
րաթիւ և մեծագոյնի թիւն է չնչին
նայց եթէ ի նկատի ունենանք այն հան-
գամանքը, որ մի կողմից քանի զոհում,
այնքան փախարտականներից մահաց, մա-
նուանց վերջերս, տեղափոխվում էին
վանքի անմահներից զգալի զիւրի շրջա-
կայքը: Միւս կողմից վանքի փախարտա-
կանների այդ հեղեղից հետագայ քանակի
մէջ խոտը չափեալ աճում էին մահվան
դէպքերը, այն ժամանակ էլ աւելի զար-
հուրելի և չարադուշակ նշանակութիւն
են ստանում վերոյիշեալ թիւերը:

Ամբողջ ամսվայ մէջ (յուլիսի 28
մինչև օգոստոսի 28ը, ընդամենը 32 օր)
մահվան մահապարհ հնձել տարել է ոչ
պակաս քան 4597 դժբաղդ զոհեր: Դա
կաղմում է օրական միջին թիւով մօ-
տաւորապէս 144 մահվան դէպքեր, իսկ
սրանց տոկոսական աճումը կաղմում է՝
970 առ հարիւր, մի անգիւնի աճում
այնքան կարճ ժամանակամիջոցում:

Մահացութեան դէպքերի ամբողջ
միամսկայ քրոնիկան ցոյց է տալիս,
որ միևնույն տատանումները թիւն կան,
բայց չնչին են: Իսկ աճումը, մահաւանդ
օգոստոսի 20ից սկսած, անընդմադակ
խոտը չափեալ: Ինչ որ օրվայ ընթաց-
քում (օգոստոսի 20—28), օրինակ, մա-
կան դէպքերը աճել են 246 առ հարիւ-
րով, գերեզման իջնեալով՝ 2135 հոգի,
միջին թիւով օրական՝ 236 հոգի: Բայց
այդ աստիճանացոյցը բաւական չէ մի-
այն՝ փաստի ամբողջ անոնիւթիւնը
պատկերացնելու համար: Մենք ասա-
ցինք վերեւ, որ օգոստոսի կէսից սկսած
մանացութեան վերաբերում է բացառա-
պէս վանքի փախարտականներին, չէ հաշ-
ւելով գիւղում մնացածները: Այժմ դա
վրա աւելացրէք, որ նոյն ամսաթիւից,
մահաւանդ 20ից սկսած բաւական թիւով
ընտանիքները ցրվում էին վանքից և
քաղվում գիւղի շրջակայքը կամ այ-
լուր, իսկ սկսած 1ից սկսած այնքան
չափ էին հետադարձներ որ մինչև սեպտե-
մբ մնացել էին 6000 փախարտականներ
նշանակում է, մի կողմից նուազում էր
վանքի փախարտականների թիւը (տեղա-
փոխութեամբ), միւս կողմից անգամ
այդ նուազած ժողովուրդի մէջ աւելի
ու ավելի էր աճում մանացութիւնը:
վերջինս աճում էր ոչ միայն յարաբե-
րաբար, այլ և բացարձակ: Անա ո՛րն է
ամենից ցուալիւն:

Ինչպէս է փախարտականների վիճա-
կը երեւանում:
(Մոսկ)

ԱՆՆՈՒՄ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

«Թալիք»-ի Հոկտ. 16ի բիւլեն կը բա-
ղնի հետեւեալ նկարագրութիւնը լոնտոնի
Քաղաքապետարանին մէջ ի նպատակ
գումարում միջոցին:

Երկէ Լորտ Բաղադարեալ նախա-
գահեց Մէնչըն Հաուզի մէջ գումարում
միջոցին մը, որուն նպատակն էր բա-
նալ Աղապիւն Հիմնադրամ մը ի նպատակ
Հայ և ուրիշ զոհերուն՝ որոնք աղա-
նում են Ասիական թուրքիոյ մէջ տեղի
ունեցած և տակաւին շարունակուող կո-
տորածներէն:

Բնմին վրայ կը գտնուէին, ի մէջ
այլոց, Լորտ Պրայս, Կարտիսալ Պրէն,
Օգոստոսի կալիպոսը, Սըր Ժ. Բոմփ-
թըն Ռիքթէթ Երեսօխտան, Սըր Էմմա
Փիքս, Մը. Թ. Փ. Օ'Քոննոր՝ Երեսօխ.
Մը. Էն. Պրէն Ռիքթէթ՝ Երեսօխ. և հա-
յաղի տեղակալ-գնչ ապետ Կրէկօրի:

Լորտ Բաղադարեալ յիշեցուց թէ՝
20 տարի առաջ երբ Սուլթան Ապտուլ-
Համիտ կաղմակերպած էր հայկական մեծ
կոտորածները որոնց 100,000 Հայեր զոհ
զացին, Անգլիոյ մէջ 80,000 օսկիի դու-
մար մը հանգանակուեցաւ ի նպատակ գո-
հեցուի:

Բացակայութեան համար ներողու-
թիւն հայցող նամակներէն Մը. Պալմու-
րինը հետեւեալ պարունակութիւնը ու-
նէր.

«Այս պատերազմին ընդարձակեց-
նեալուն մէջտեղ կարեւոր ոչինչ աւելի ա-
նելի է քան ինչիւր Հայերուն վիճակ-
նում բախտը՝ յատկապէս թիւն և բա-
րեւորութեան ներկայացուցիչ, Ըլլալ յա-
ւանող թուրք կառավարութեան կողմէ:
Ասիական իրողութեան վրայ մը է որ կը
գիւղի կանչին իր նախորդներուն վատ-
թարադոյն արարքները: Գանիթ թուրք
կառավարութիւնը յամենայնի կախում
ունի Գերմանիոյ օժանդակութենէն,
յայտնի է թէ այս վերջինները կրնային,
եթէ ուզէին, վերջ մը գնել իրերու այս-
պիսի շարաքստիկ դրութեան մը:
Գէնթթըրի արքայապետը կը
զրէր. «Աստուծոյ և մարդկանց ապիւ-
հանում» է պատասխանատուութիւնը ա-
նոց որ ուղղակի կամ անուղղակի դեր
ունեցած են այս կոտորածներուն մէջ»:

Լորտ Պրայսի դասակարգութիւնը

Լորտ Պրայս ըսաւ թէ՝ ամբողջ Փոքր-
Ասիոյ մէջ՝ սկսեալ պարսկական սահմա-
նալիւնէ մինչև Մարմարա ծովը՝ տեղի
ունեցած կոտորածները ոչ միայն վատ-
թարադոյն էին Պիւնթիքայի մէջ տեղի ու-
նեցածներէն, այլ այն ամէն կոտորած-
ներին որոնց յիշատակը կը պահէ պատ-
մութիւնը՝ Լէնկիթիւնի օրերէն ի վեր:
Ինչպիսիք թուրքիոյ կառավարութիւն կո-
չող շարաքստիկներու խմբակը ձեռնարկած
է՝ որոշ գիտատարութեամբ, կանխաձե-
ռանքով ու սխալութիւններով կերպով, բնա-
յինը ընելու Հայերը: Անկախ Ապտուլ-
Համիտէն աւելի առաջ երթալով կը փոր-
ձէ մէջտեղէն վերցնել ամբողջ ժողո-
վուրդը, ոտանք խնայելու ոչ կրնար
ոչ ալ մահուկները: Թուրքերու միակ
շարժառիթն էր իրենց վախը և նախաձեռ-
նարձարոյն իմացականութեամբ և բո-
րեկեցութեամբ օժտուած ժողովուրդէ մը
որ կրնար մահաւանդ լինել և որ օր
մը չէ օր մը պիտի կրնար դրամով ա-
րեւմտեան Ասիոյ մէջ իրենց ունեցած
տիրապետողի դիրքը: Դալով այն դեր-
մանական աստապակիւն թէ Հայերը իրենց
զաւադութիւններով տեղի տուած էին
կոտորածներուն, դերման կառավարու-
թիւնը ամենապարզին փաստ մը չունէր ի
հաստատութիւն իր այս ամբաստանու-
թեանը: (Մոսկով): Ասիական միւս էր այն
ստույթներէն որոնք վերջին մէկ քա-
նի ամիսներուն մէջ այնքան յարաու-
ւորէն տարածուեցան և որոնք մեղ այն
համոզման բերին թէ գերման կառավա-
րութիւնը՝ որքան կարող իր մարտական
քաղաքականութեան մէջ՝ ոչինչ պակաս
վարպետ էր ստախոսութեան մէջ: (Մա-
սկով):

Քոստը ուղղելով ներկայ տիկիննե-
րուն, Լորտ Պրայս ըսաւ թէ՝ անգլիոյն
խոշորագուծ և շուկաներուն մէջ ծախ-
ում կրնար շատերը՝ իրենցմէ ու է
մէկուան չափ լաւ դատարարութեամբ և
նոյնչափ ալ քաղաքականութեամբ էին: Ինչ-

պիսի կեանք մը կը սպասէր այս եղե-
րաբար զոհերուն:

Ինչ կարող ենք ընել: Չեմ գիտեր
թէ կարելի է քան մը ընել: Միայն Պի-
ստութիւն մը կայ որ կրնայ դարձեցնել
կոտորածները, և այն ալ Գերմանիան է:
Գերման կառավարութիւնը ի վիճակի էր
կասեցնելու կոտորածները, եթէ ուզէր:
Ամենաընդարձակ հրապարակում հարկ է
տալ այս իրողութիւններուն՝ արեւել-
ներու համար քաղաքակրթիւ աշխարհի
հանրային կարծիքը, և եթէ կարելի է՝
հանրային կարծիքը այնպիսի ուժով մը
ձնչելու գերման կառավարութեան վրայ
որ ան ստիպուէր առաջ անցնել և ըսել
թուրքերուն՝ թէ այս կոտորածները
պէտք է դադարեն: Լորտ Պրայս եզրակա-
ցուց աստիճանագրելով որոշմանը մը որ
համակրութիւն կ'արտայայտէ դէպ ի
թուրքիոյ հայ ժողովուրդը և նոյնպէս՝
այն անպարտական խոչոտութեանց դէմ
որ թուրք կառավարութեան կողմէ կը
դորձարկուին անոնք և ուրիշ զոհերու
վրայ՝ հետեւելով ծրարքի մը որ՝ կը ձգ-
տի ամբողջ թուրքական կայսրութեան
մէջէն հայ տարբին բնաջնջում:

Կարտիսալ Պրէն, Երկրորդիւրով՝ ա-
ւելի ևս չնշտեց կարեւորութիւնը կող մը
ուղղելու աշխարհի ընդ չէղք պետու-
թիւններուն, որպէսզի բարոյական ճըն-
շում մը ի գործ գնեն թուրք և գերման
ժողովուրդներուն վրայ:

Օգոստոսի երկուրորդ օրը յիշեցուց որ
այս գործին մէջ Անգլիացիք մասնաւոր
պատասխանատուութիւն մը և հետեւա-
բար մասնաւոր պարտականութիւն մը
ունեն: Եթէ Անգլիացիք Ռուսիոյ աբ-
ղեղը հանդիսանալ ըլլալին այն պա-
հուն երբ անիկա կ'ուզէր կատարել
թուրքիոյ քրիստոնէայ ազգաբնակու-
թեանց պաշտպանի իր դերը, հարաւա-
րեւելեան Եւրոպայի մէջ պատմութեան
ընթացքը բոլորովին տարբեր եղած պի-
տի ըլլար:

Որոշմանը ընդունուեցաւ միա-
ձայնութեամբ:

Սըր Ժ. Բոմփթըն-Ռիքթէթ, Երեսօխ.,
աստիճանագրելով որոշմանը մը որ կը հը-
րաբար լորտ Բաղադարեալ Հիմնադր-
ամը բանալու, և Սըր Է. Փիքս երկ-
րորդիւրով՝ իր համոզումը արտայայտեց
թէ Գերմանիան թիւնը տուած է
վարպետութեանց, որոնք այնպիսի կա-
ռավարութեամբ մը գործադրուեցան,
որպիսին թուրքերուն կարողութենէն
վեր էր:

Մը. Թ. Փ. Օ'Քոննոր ուժ տուաւ
որոշմանը որ նոյնպէս ընդունուե-
ցաւ:

Մանիքսթին հոկտ. 19 թուականաւ
հետեւեալ կը հաղորդեն մեզ:

Հոկտ. 17ի կիրակի երկուշաբթի եւ-
րոպայի հայոց առաջնորդ Գիւր. Տ. Գե-
որգ Արքեպիս. Իսթ. Բնման Մանչեսթրի
կաթոլիկոսին կողմէ՝ հրաւիրուած էր
տեղաօր Մայր եկեղեցին մէջ կատար-
ուած ժամերգութեան, Հարիւրք չափ հա-
յիր ալ ներկայ էին սոյն արարողու-
թեան:

«Լորտիները օրեր առաջ ծանուցած
Ըլլալով Հայոց Առաջնորդին ներկայու-
թիւնը, չորս հազարէ ավելի Անգլիացիք
կը լեցնէին ընդարձակ տաճարը:

Անգլիացի կաթոլիկոսը յոյժ ազգու-
գարք մը խօսելով Հայ եկեղեցիին զե-
րկոտանայ ամենէն հին եկեղեցին Ըլլա-
լուն, անոր ուղիղ վարպետութեան,
Հայոց անցնալին, ինչպէս և Հայաստանի
ներկայ աւաւոր հայրանքներուն մա-
սին, արտայայտեց կոչ մը ըրաւ Անգլիա-
նի ժողովուրդին՝ մասնակցելու: Ման-
չեսթրի լորտ Բաղադարեալին հովանա-
ւորութեան տակ բացուած հանգանակու-
թեան:

Յուսալի է որ սոյն հանգանակու-
թիւնը բաւական արդիւնաւոր ըլլայ:

Հ. Ն. Բ. ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ (Դանիին)

Կիրակի 7 նոյ. ժամը 10:45 պիտի
խօսի Տիար Հ. Հապէշեան, Դիւթ. ունե-
նալով «Հայը դարբնու ընդմէջէն»: Փա-
կաքոյգ սիրով կը հրաւիրուին:

ԱՐԵՒԵԳԻԱՍԻԱԻ միակ հայաբերքն
է որ օրը օրին կը հրատարակէ ՀԱՅ-
ԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀ.
ՄԻՈՒԹԵԱՆ կեանքն ու գործը:

ԱԶԳԱՅԻՆ-ՏԵՂԱԿԱՆ

Աղեմանդրիոյ Հայոհեաց Կարմի-
նալի ի նպատակ Միմեմայի երեկոյթը
չորեքշաբթի դիւր տեղի ունեցաւ: Փա-
ռաւոր յաջողութեամբ, Կարմիք Խաչին
ձգելով գեղեցիկ հասոյթ մը:

Այս առթիւ ապշութեամբ խմացանք
ներկայացումէն առաջ պատահած պարա-
զայ մը, որ կուգայ մեծ լոյս մը սփռել
մինչև հիմա մուկ մնացած ուրիշ կեան-
քու վրայ ալ:

Միմեմայի Կարգադիր Գանձախոսմ-
բը, բոլոր ծանօթ անձնաւորութեանց և
անձերու կարգին տոմսակ մըն ալ դրած
է եղեր Դաղ. Ժողովոյ մէկ անդամին,
աւելի ճշգրիտ ըլլալու համար՝ անոր
դեր-աստեղանդին, Արամ պէն Արշակ-
եանի Դեր-աստեղանդ պէն կը վերա-
դարձնէ այդ տոմսակը՝ ինչ որ, իր օր-
ուանէն էր, սա՛ խմատն ունեցող երկ-
տող գրութիւն մը կցելով անոր՝ ինչ որ
իր... գաղափարութեանն է:

«Կարմիք Խաչի Կարմիք Խաչի դե-
րին դուրս ելած է Բօր-Մալիսի գաղափար-
ներուն համար ներկայացում մը, յայտնաւ...

Ասիական իրողութիւնն է. ասիական կը
պարզէ ևս կը մասնէ Բաղ. Ժողովին
մինչև հիմա բռնած դիրքը հանդէպ Կար-
միք-Խաչին՝ յորմէնեւ Տիւ. Դալիքայ-
եան խան ոչ ևս ատենապետն է՝ անոր
և յորմէնեւ համարաւոր Համադուսա-
րին տուած որոշումներն ալ հրապարա-
կաւ ոչ մէկ գործադրութիւն ունենալով

հանգրձան՝ զաղտնաբար կը շահագործուին
այնպիսի դիտումներով, որոնց կատարեալ
յայտնութեանը կը վնասէ, կ'երկար, Ա-
ղեմանդրիոյ կարմիք-Խաչին երբ Բօր-Մա-
լիսի գաղափարներուն համար կ'աշ-
խատի... ասիական մ

